

Každou sezonu zamíří do Antarktidy přes 120 tisíc turistů – a za deset let by jich podle odhadů mohlo být až půl milionu ročně. Antropoložka Zdenka Sokolíčková zkoumá, co masový turismus dělá s nejkřehčím kontinentem planety i s lidmi, kteří po něm turisty provázejí. V prestižním časopise *Annals of Tourism* společně s kolegyněmi popsal skupinu polárních průvodců, kteří svou práci dobrovolně opustili, protože si ji už nedokázali morálně obhájit. Mluvili jsme o tom, proč je antarktický turismus ekologicky náročnější než skoro cokoli jiného, proč je koncept „antarktického ambasadora“ nejspíš jen marketing – a co znamená pečovat o nějaké místo tím, že ho necháte být.

Zabýváte se antarktickou turistikou – to je téma v mnoha ohledech dost neobvyklé. Co vás k němu přivedlo?

Momentálně pracuji jako postdoktorandka na univerzitě v nizozemském Groningenu. Nizozemsko je součástí takzvaného Antarctic Treaty System, tedy společenství zemí, které se každoročně scházejí a jednají o tom, jak se bude Antarktida spravovat. Nizozemci patří mezi ty, kdo by rádi viděli přísnější regulaci antarktického turismu. Uvědomuji si, že má negativní dopady na životní prostředí a že současná regulace je dost ad hoc, děravá a nedostačující. Turismus je přitom na obrovském vzestupu, čísla rostou skoro astronomicky. Minulou sezonu tam bylo přes 120 tisíc lidí a odhady mluví o tom, že zhruba do deseti let by do Antarktidy mohlo mířit až půl milionu lidí ročně.

Když říkáte, že by to rádi viděli Nizozemci, máte tím na mysli vládu?

Ano. A politický mandát se pak promítá do výzkumné agendy – nizozemská obdoba naší GAČR vypsal tematickou výzvu a podpořila pět projektů, které se z různých stran věnují antarktickému turismu. Já jsem zapojena do jednoho z nich, který zkoumá, jakou roli hrají tamní průvodci.

Nedávno jste napsala na toto téma článek pro magazín *The Conversation*. Vychází z jedné z prvních studií toho projektu. Tu studii jsem díky tomuto upozornění četl.

Vyšla v jednom z nejlepších časopisů, které se věnují turismu, takže na to jsme s kolegyněmi docela pyšné. Týká se průvodců, kteří se rozhodli s antarktickým turismem dobrovolně skoncovat. Jak turismus roste, přibývá i potřeba získávat pracovní sílu, což snižuje nároky na kvalifikaci průvodců. To s sebou nese různá rizika, třeba i pro bezpečnost. Zároveň jsme už z dřívějších rozhovorů se současnými průvodci slyšely, že jejich komunita se mění. Přišlo nám zajímavé dostat se právě k té části průvodcovské komunity, která se k antarktickému turismu rozhodla obrátit zády. Říkaly jsme si, že to budou lidé s nějakými kritickými výhradami, kteří navíc už nejsou ekonomicky zainteresováni, takže budou ochotni mluvit otevřeně. To se potvrdilo – a bylo ex-

trémně snadné je najít, což nás docela překvapilo. Nakonec jsme udělaly rozhovory s pětadvaceti bývalými průvodci.

Potvrdili to, co se v komunitě kolem Antarctic Treaty System ví z doslechu. Jenže když se domlouvají politická opatření, je potřeba mít na stole vědecké důkazy – a to je vlastně důvod, proč ten společenskovední výzkum probíhá. Totiž že antarktický turismus má poměrně významné dopady. Ty nejzřejmější jsou globální, environmentální: je to strašně daleko, všichni musí letět přes půl planety, a emise jsou – i když jde globálně o malou výšeč turismu – obrovské. Jediný typ turismu s vyšší ekologickou stopou je let do vesmíru. Nic ekologicky náročnějšího ne-

Nic ekologicky náročnějšího než výlet do Antarktidy jako turista nepodniknete – kromě letu do vesmíru, říká socioantropoložka.

Čeho je třeba se zříci, abychom žili dobře

můžete jako turista na planetě Zemi podniknout.

To je působivé přirovnání.

A pak jsou tu lokální dopady. Narušování habitatů – velké výletní lodě, které mají až pět set pasažérů, mohou přistávat, někdy tím narušují mořský led. Turisty vysazují po skupinkách zhruba po stovkách u tučňáčích kolonií. Protože je polární den, mohou začínat v sedm ráno a jet v cyklech dlouho do noci; tučňáci pak od nich mají jen pár hodin pauzu. Totéž velryby, které se tam krmí. Zvukové znečištění od lodí, mikroplasty z veškerého toho funkčního a outdoorového vybavení, které turisté používají nebo ztratí. Ten ekosystém je navíc hodně uzavřený – nejsem na to odbornice, ale

mořské proudy Antarktidu spíš obtékají. Do Arktidy připlavou odpadky až ze Sibiře, na Špicberky taky; v Antarktidě se tohle neděje. Takže když tam najdete odpadky, přivezli je lidé, velmi často turisté.

Prokázaly jsme, že kritická masa průvodců vnímá turismus jako málo regulovaný a škodlivý – pro tamní přírodu i globálně. Nedokážou si už morálně obhájit, že se na tom podílejí, přestává se jim na té profesní dráze žít dobře, a tak odcházejí. Je to poměrně radikální rozhodnutí: když se v oboru léta specializujete, může být těžké najít jinou práci.

A navíc to tam mají rádi.

Přesně. Mají to tam rádi, je to součást jejich identity – sami sebe vidí jako polární průvodce, kteří jsou

FOTO: DAGMARA WOJTANOWICZ

V Antarktidě jsem si docela silně připadala jako někdo, kdo tam nepatří.

VĚDA

Zdenka Sokolíčková

Mgr., Ph.D., socioantropoložka. Vystudovala kulturologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, působí na Katedře kulturních a náboženských studií Univerzity Hradec Králové a jako postdoktorandka v Arctic Centre univerzity v nizozemském Groningenu, kde je zapojena do projektu GUIDE-BEST, který se věnuje udržitelnosti antarktického turismu. Dlouhodobě se zabývá antropologií environmentální a klimatické změny, globalizací a polárními regiony; roky zkoumala proměny Špicberků, o nichž vydala knihu The Paradox of Svalbard: Climate Change and Globalisation in the Arctic (Pluto Press, 2023). Studie o antarktických průvodcích, kteří skončili – Mind the Gaps: The Moral Journey of Tour Guides Who Quit –, vyšla letos v časopise Annals of Tourism Research. Žije v Novém Městě na Moravě, kde se svým manželem, polárním ekologem Jakubem Žárským, vychovává čtyři syny.

Je roztomilé, že se ptáte zrovna takhle. Antarktické ambasadorství je jedním z ústředních fenoménů, na které se náš projekt zaměřuje.

Jestli je to hloupá otázka, omlouvám se – ale laikovi se to vnucuje.

Není hloupá, rozumím jí. Obecně v ekoturismu – ať jedete kamkoli, abyste se přiblížil přírodě – funguje narativ „přijedu někam, co neznám, poznám to, naučím se to mít rád, a když to mám rád, budu to chtít chránit“. Příběh podle Davida Attenborougha. A v kontextu antarktického turismu se to dokonce institucionalizovalo. Asociace operátorů IAATO z toho udělala oficiální program. Existuje webová stránka, přihlásíte se, dostanete nálepku, že jste antarktický ambasador. O to je to absurdnější – právě průvodci říkají: „Kdyby tam jezdily školy, mladí lidé, se kterými se o těch věcech ještě dá mluvit, kteří nejsou zaangažovaní ve statu quo a za měsíc nepoletí na Serengeti fotit se se lvy, možná by to dávalo větší smysl.“ Oni v to nevěří. Někteří v to možná věřili nebo si tím vytvářeli alibi – říkali si: „Mám naději, že tu provedu někoho, kdo je ředitelem velké firmy, on pochopí, že změna klimatu je skutečná, a až se vrátí domů, udělá ve firmě velké změny.“ Jenže nikdy nemají možnost si ověřit, že se něco reálně změnilo. Empirické důkazy, že k těm změnám dochází, neexistují.

To jste se také pokoušely zjistit. Ano, a budeme pokračovat. Děláme další studii přímo s lidmi, kteří si na sebe nálepku antarktického ambasadora nalepili, a chceme s nimi mluvit o tom, co reálně dělají ve svých životech. Zatím z toho vychází, že jde spíš o výpovědi ve smyslu záměru. Taková ta vyjádření: „vrátil jsem se z Antarktidy jiný, něco jsem pochopil...“

...a napsal jsem o tom na sociální síti.

Přesně. A vyprávím o tom přátelům, čtyři z nich už do Antarktidy taky jeli. Takže je velmi pravděpodobné, že ten koncept stojí na vodě a nedá se empiricky podložit – že je to marketingová strategie, greenwashing.

Máte tedy skupinu lidí, kteří se rozhodli, že se na tom nebudou podílet, protože si to nedokážou morálně obhájit. Ale je jich málo. Rozvoj turismu v Antarktidě to nezastaví – navíc jsou to ti slušnější, takže vlastně uvolní místo těm, kdo si hlavu nelámou.

Přesně tak to je a ti lidé si to uvědomují – vědí, že tím dopady změny klimatu produktivně nezmění. My

jsem se na to ale dívali z perspektivy jednotlivce, který strádá mravně i psychicky. Pro něj ten odklon svým způsobem řešením je. Někdo v rozhovoru říkal: „nemohl bych se podívat dětem do očí“ nebo „nemůžu se na sebe podívat do zrcadla“. Ve chvíli, kdy to radikální rozhodnutí udělá, se najednou cítí líp a může se ve svém životě nadechnout. Zároveň ale ví, že antarktický turismus to neutlumí – na to místo čeká fronta deseti dalších. Skutečné řešení je jediné na institucionální rovině. O to Nizozemsko a skupina dalších zemí na každoročních jednáních usilují.

Problém Antarctic Treaty System je, že všech devětadvacet zemí s hlasovacím právem musí souhlasit, aby něco prošlo. A jak si asi domyslíte, je tam Amerika, je tam Čína, tedy země, které dramatickému omezení turismu nakloněné spíš nejsou. Na stole je několik variant. Mohla by se vybírat vysoká turistická daň – ta turismus nejspíš nepřidusí, ale byly by prostředky na ochranu a zmírňování lokálních dopadů. Další možností je číselný strop, třeba počet lodí, které smějí někam přistát, nebo počet lidí. Jenže kde ten strop nastavit a kdo pak pojede? Ten, kdo zaplatí nejvíce? Nebo se bude losovat? To všechno jsou v diplomatickém prostředí složitě otázky.

Vy jste tam byla, že?

Byla, minulý rok.

Jednou?

Jednou a naposled.

Není vám to líto?

Že jsem tam byla?

Ne, že to bylo naposled.

To mi líto není. V antropologii se používá termín matter out of place – a já jsem si tam docela silně připadala jako někdo, kdo tam nepatří.

Ale patrně jste tam jela už s tím pocitem. Měla jste ho předem.

To je pravda, čekala jsem to. Jela jsem na terénní výzkum s kolegy, která si myslela, že ta dechberoucí příroda a zážitek trochu přepíšou špatný pocit, který má člověk dopředu. Já jsem si to nemyslela – čekala jsem, že z toho budu sklíčená. Takže pro ni to byl větší šok než pro mě. K tomu ten ostrý kontrast: relativně nedotčená příroda – i když stejně vidíte spoustu lidských stop, je tam velrybářská stanice, obrovské zrezivělé nádrže na velrybí tuk...

Na Antarktickém poloostrově?

Na poloostrově, tam se turismus koncentruje především. Takže „nedotčená“ v uvozovkách. A tohle pak máte v kontrastu s luxusní lodí, kde jsou čtyři restaurace, sauna, vířiv-

ka, masáže, apartmá, exotické ovoce, maso. Je to bizarní.

Ještě jedna věc, a ta už není o Antarktidě. Na Univerzitě v Hradci Králové máte teď projekt – když to budu parafrázovat, antropologicko-sociologický výzkum lidí, kteří se rozhodli vzdát některých vymožeností civilizace, aby se cítili lépe. Říkám to správně?

Říkáte to správně.

Povězte mi o tom.

Ten projekt vyrostl přesně z téhle studie. Průvodci, kteří se svojí prací skoncovali a stálo je to hodně na mnoha frontách, mi přišli inspirativní, protože jdou proti obvyklému narativu, který slýcháme od politiků: že když si člověk něco vydobude – něco pohodlného, privilegovaného, co mu dává status –, nikdy se toho dobrovolně nevzdá. S tím prý volby nevyhrajete, nemůžete lidem říkat, ať bydlí v menších bytech nebo přestanou jezdit autem.

A příběhy lidí, kteří takové rozhodnutí dobrovolně udělají, tomu odporují. Ukazují, že pokud si uvědomujete, že děláte něco ekologicky špatně, záleží vám na tom, a přesto v tom pokračujete, něco vás to stojí – vedete vnitřní zápas a kvalita života není tak vysoká, jako když se rozhodnete něčeho se vzdát. Když žiju na ostrově, řekněme na Islandu, a rozhodnu se, že nebudu létat, v podstatě jsem se odsoudila k tomu, že buď zůstanu, nebo budu zdlouhavě cestovat lodí. To je vysoká cena.

Nezahrnuju sem lidi, kteří dosáhnou na dotaci a dají si na střechu solární panely – to je bonus. Jde mi o relativně vysokou oběť, o trvalé rozhodnutí, které má někdy i nečekané benefity. Když mi řeknete, že jste se před dvěma dny stal vegetariánem, kritéria pro moji studii nesplníte. Ale pokud nejíte maso třicet let, to už je zajímavé. Teď budeme v Česku i v zahraničí hledat lidi, kteří udělali nějaké radikální rozhodnutí – takové, které má objektivně velký ekologický dopad na jejich individuální stopu a zároveň pro ně znamenalo vysoké osobní náklady.

A co se z toho chcete dozvědět – kromě toho, že sestavíte katalog takových lidí a typů rozhodnutí? Co se dá zobecnit?

V téhle studii jsme psali o procesu morálního rozvažování – jak se k tomu člověk dohrabe, když to tak řeknu. Bohužel to často trvá roky. Nebývají to rozhodnutí ze dne na den, ale zrají v člověku a on se k nim vrací, jak žije dál a nabývá zkušenosti. Je to způsob pomalé, ale reálné změny, která je v celospolečenském diskurzu úplně neviditelná. Přijde mi, že se hodně mluví o tom, že potřebujeme nová inovativní technologická řešení. A tenhle projekt chce nabídnout jiný pohled. Anglicky mu říkáme The Other Way Round – podívat se na otázku udržitelnosti z opačné strany. K čemu se lze otočit zády, aby vám to přineslo lepší život.

PETR KOUBSKÝ
redaktor

v tom prostředí doma. A najednou mají říct, že s tím nechtějí mít nic společného. Takové rozhodnutí stojí hodně sil.

Překvapila mě ta čísla. Kdybych měl před přečtením studie hádat, kolik turistů ročně jezdí do Antarktidy, řekl bych několik tisíc.

To platilo možná v osmdesátých letech.

Dneska je to úplně jinde. Kdy se to zlomilo?

Křivka se začala zvedat v devadesátých letech a po roce 2000 rostla rapidně. Pak přišla covidová pauza a teď je znovu skokový nárůst, protože tisíce lidí měly zrušené výlety a čekaly. Dramaticky roste asijský trh – Čína, Indie. To s sebou nese další problémy, protože chápání přírody je v těchto kulturách úplně jiné. Klientela ostatně byla pro řadu průvodců, kteří skončili, jedním z důvodů – nechtěli už pro tenhle segment zážitky zprostředkovávat. Antarktický turismus totiž vůbec není demokratický, je extrémně drahý a exkluzivní. Většinou jsou to lidé z globálního Severu – Amerika, Kanada, Austrálie, západní Evropa a Čína. To jsou nejpočetnější skupiny.

Zaujal mě koncept antarktického ambasadora. Jak se v literatuře popisuje, připadal mi až trochu naivní – představa, že se zrovna lidé, kteří si takový zážitek mohou dovolit, po jeho absolvování vnitřně promění. To opravdu bral někdo vážně?